

Svend Erik Larsen

Hvad laver naturen om natten?

Forskningscentret Foranderlige Landskaber studerer den krydsning mellem historie og natur som landskabet er. Det er derfor i mere end én forstand på sin plads at sige centret søger tingenes rødder. Lad mig derfor starte med at forestille mig at jeg køber en pose radisefrø. Respektabel Dæhnfeldt, men i små portioner til almindelig husholdningsbrug.

Nu er almindelig brug imidlertid ikke så almindelig at det gør noget. De radiser jeg faktisk spiser, har jeg købt, og de er for det meste dyrket langt fra de landskaber vi omgiver os med til daglig. Deres oprindelse er måske ikke engang det Forskningscentret kalder et landskab. Frøene har passeret igennem adskillige laboratorier, eksperimentalmarker og videnskabelige rapporter, marketingsstrategier og konsulentvejledninger før de drysses ud over jorden. Og den jord befinder sig formentlig kun i indirekte forstand i landskabet og i direkte forstand i et drivhus. Dette ligger muligvis et andet sted end de steder hvorfra jorden og andet indhold i dets vækstkasser er hentet, og det kræver heftigt energiforbrug først til opvarmning og siden til transport af produkter fra Kanarien, Spanien eller Holland til den danske forbruger.

Hvis det danske landskab er det landskab hvorfra de der bor i Danmark henter mad og andre organiske forbrugsgoder til daglig husholdningsbrug, så ligger en stor del af det slet ikke i Danmark. Vores radiser har ikke rod i vores landskab selv om de ender i vores maver. Set fra denne synsvinkel er den største forandring med det danske landskab at store dele af det ikke ligger i det geografiske Danmark. Noget af det ligger fortsat i det økonomiske Danmark, da jeg formoder at der er danske penge i en del drivhuse uden for landets grænser. Men noget af det ligger hverken i det geografiske eller det økonomiske Danmark. Og dermed er dette landskabs rødder nogle andre end de historiske lag og geologiske lag vi graver frem i Svanninge Bakker. Disse andre lag, knyttet til andre steder, er aktive i brugen af dette udvidede landskab, men

er stort set fraværende i vores historiske forståelse af det produktionslandskab hvor de produkter vi bruger i Danmark er produceret. For slet ikke at tale om den transport der får det hele til at hænge sammen. Det landskab hvorfra de organiske produkter hentes til at holde transporten i gang og sammenhængen ved lige, ligger under ørkensand eller Nordsø. Det landskab vi er direkte aktører i når vi dyrker radiser, eller er indirekte aktører i når vi spiser dem, er altså betydeligt større end det lokale landskab vi undersøger for at forstå sammenhængen mellem aktørerne og deres handlinger. Dette udvidede landskab er på en måde vores landskabs natside ligesom månens bagside. Ændringerne i det lokale landskab er afgørende påvirket af det udvidede landskab: afgrøder forsvinder eller kommer, og adfærdsformer ligeså, ikke på grund af det historiske lokallandskabs muligheder, men på grund af det omfattende landskabs betingelser.

Ligesom den almindelige brug er en sammensat sag, er heller ikke bestemmelsen af hvad en 'aktør' er så helt ligetil. Er laboranten hos Dæhnfeldt en aktør i landskabet, eller er det kun dem der ejer den jord frøene smides i eller som rent praktisk udfører arbejdet med eller uden maskiner? Er vi der skaber eller bruger viden om dette landskab, aktører i det? – Er kun de der synligt og med en vis regelmæssighed opholder sig i det synlige geografiske landskab dets aktører? Eller er det alle dem eller de instanser og magtfaktorer der faktisk bidrager til dets forandring, også selv om de aldrig sætter deres ben der? Tæller den arabiske oliesteier eller Shells beslutningstagere der sørger for olie til de køretøjer der kan transportere de organiske produkter eller til arbejdsredskaber og drivhuse med? – Med andre ord: er de relevante aktører, dvs. dem der mest afgørende styrer de faktorer der forandrer landskabet – også uden at vide det eller interessere sig for det – overhovedet personificerede og er de overhovedet lokale?

Og skal man til aktører også henregne de anonyme idefabrikanter der styrer såvel urbaniserede producenters og urbaniserede motionisters forestillinger og handlinger i et lokalt landskab? Nogle bliver jo ved at kalde storbrug og industriel effektivitet for traditionel eller konventionel brug, selv om det er højst 40 år gammelt og yderst industrielt, og de kalder de dyrkningsformer alternative som jo ret beset er traditionelle og konventionelle ved at gribe tilbage til dyrkningsformer fra før giftsprøjtten. Og nogle fodrer fritidsstrejferne med billeder af afstressningslandskabet hvor ingen eller kun de andre arbejder, som er ens hver gang, og hvortil der er friktionsfri adgang med selvvalgte transportmidler som når man skifter TV-kanal. Ingen aktører – lokale eller globale, personificerede eller institutionelle – fungerer uden forestillinger, værdier og ideer der styrer handlingerne. Og disse forestillinger har yderst

sjældent noget med det lokale landskab at gøre og først og fremmest noget med den urbaniserede internationalisering at gøre. De der former denne stedløshed og ansigtsløshed, er også aktører og er en del af historien om landskabet som krydsning mellem natur og historie.

Jeg håber at den helhedsorientering som er Forskningscentrets målsætning ikke, som det ofte sker i den kulturdebat der sikrer centeret dets aktualitet og relevans, usynliggør eller reducerer det ikke-lokale landskab og de ikke-lokale og ikke-personificerede aktørers rolle i landskabets forandring, men sikrer dem en vigtig og ofte overordnet plads i forhold til det afgrænsede geografiske landskab og dets synlige aktører.

Nu er radisefrøposen så småt ved at blive lidt krøllet i mine hænder mens jeg har tænkt og talt. Så nu vil jeg også være aktør i landskabet og smide frø i fine, lige riller. Det landskab jeg forholder mig til er det danske kulturlandskab som de fleste mennesker opholder sig mest i, og som genererer de stærkeste holdninger og forventningsmønstre i forhold til resten af landskabet. Dette landskab er naturligvis den danske parcelhushave bag ved mit pendlerparcelhus i et forstads kvarter til en større provinsby.

Ingen vil sikkert mistænke mig for at lave haven om til et produktionslandskab for radiser. Selv om jeg eventuelt skulle finde på at spise de få der kommer op uden orm, og selv om jeg sår dem mellem fliserne så de passer til en dansk rugbrødsmad, så har dette forbrug intet med livets opretholdelse at gøre. Jeg gør det kun for fornøjelsens skyld eller også slet ikke. Det er imiteret fødevarerproduktion lavet om til leg og hobby. De stærkt bundne valg der bestemmer produktionslandskabet, bestemt af naturprocesser, økonomi, lovgivning osv., er imiteret i miniformat i fritidslandskabets helt fri og uforpligtende valg. Produktionslandskabets mest nærliggende modsætning set fra brugerens synsvinkel er derfor ikke fritidslandskabet, men andre sociale rum for produktion hvor man eventuelt kunne tjene sit brød i stedet. Fritidslandskabets mest nærliggende modsætning set fra brugerens synsvinkel er derfor ikke produktionslandskabet, selv om de begge, som det ofte er tilfældet, eventuelt geografisk skulle befinde sig samme sted, men andre rum for brug af fritiden – biograf, cafeer, landskaber for enden af charterkorridoren eller shopping-korridorer i gågader eller indkøbscentre. Produktions- og rekreativt landskab bliver udvendige i forhold til hinanden.

De modsætninger mellem landskabstyper som øver størst indflydelse på landskabernes forandringer, er ikke de synlige mellem produktions- og fritidslandskab – eller mellem disse produktions- og rekreative funktioner på samme sted –, men de sociale modsætninger mellem forskellige produktions-

rum indbyrdes og forskellige fritidsrum indbyrdes. Begge slags landskaber er først og fremmest sociale rum selv om de er manifesteret i det vi har vænnet os til at kalde natur. Og de er jo heller ikke, selv om mange mennesker ynder at se det således, de eneste sociale rum hvor der foregår naturprocesser. Lad mig blot minde om rum for kroppens naturprocesser: museskader i arbejdspladssens produktionsrum, muskelpleje i fitnesscentrets fritidsrum der gnidningsløst skiftes ud med en skovsti når vejret og lysten er til det. Rum for peristaltiske naturprocesser er jo også sociale rum ligesom rum for hvile eventuelt suppleret med parvise øvelser.

Derfor følger landskabsrummene også i højere grad de sociale rums tidsrytmer i almindelighed, dvs. i international urban almindelighed mere end i lokal landskabsforskellighed. Landskabernes aktører er mere knyttet til forholdet mellem arbejde og fritid end til andre urbaniserede tidscykler. Fritidslandskabet eksisterer stort set ikke om natten – undtagen ved feriesejls og telttur. Parken lukker om natten, ligesom mange fritidsarealer uden for byerne har åbningstider. Så er det et ikke-sted, et socialt grænseland selv om duggen falder og natsværmerne flagrer, måske hjemsøgt af vold og illegale aktiviteter og derfor genstand for bevogtning indtil fritiden igen indfinder sig. Fritidslandskabet er primært konstrueret til at bruges og ses om dagen. Produktionslandskabet overtages af regnorme om natten, i en slags skifteholdsarbejde mellem bønder og regnorme. Fritidslandskabet tages ind om natten, produktionslandskabet får lov at blive derude for sig selv men som en del af produktionsprocessen.

Hvis jeg nu i stedet for havde brugt posen sammen med mine børn da de var små, enten hjemme i haven eller sendt den med dem i skolehaven, så er leg og hobby ikke den rene vilkårlige leg og fritid. Så skal man lære noget. Men hvad er det så man lærer, hvilken viden får man, og hvor relevant er den?

Det umiddelbare svar er vel at man lærer om naturens processer, enten for at kende dem for deres egen skyld eller for at indprente ungerne at det der ligger på køledisken engang har groet et sted og ikke er lavet på fabrik. Radiserne i posen og plastikposen uden om dem kommer jo fra hvert sit sted. Vi lader et øjeblik som om det er rigtigt, selv om det jo ikke er helt rigtigt. For poserne og radiserne kan jo produceres af samme ejer, og de er jo begge produceret på samme markedsbetingelser (plus/minus tilskudsordninger). Men siger vi nu at det *er* rigtigt, så er spørgsmålet jo tilbage om det er relevant viden vi giver børnene.

Lad mig først minde om at natur altid har været et lærestykke. Naturens bevægelser og tilstande har været kilde til viden om de guddommelige kræfter

og deres hensigter også i forhold til menneskers fælles liv. De former for lærdom der kunne tolke disse forhold, var naturligvis de fremmeste videnskaber: astrologi, alkymi, teologi og filosofiske discipliner som grammatik og matematik. Og de deskriptive, analyserende eller dissekerende videnskaber der ikke førte til eller byggede på sådanne videnskaber, kunne i den længste del af Europas historie ikke skabe relevant eller omfattende og principiel viden. Det er mange af Aristoteles' kongerække af specialvidenskaber. De fortsatte deres annex-tilværelse, for naturvidenskabernes vedkommende op i 1500-tallet, og for de øvrige videnskaber til slutningen af det 19. århundrede, da de moderne humanistiske og samfundsvidenskaber blev konstitueret og institutionaliseret, og de naturvidenskabelige grænsediscipliner der handlede om levende væsner, biologi og medicin, havde fået selvstændig status. Så var det moderne hierarki af videnskaber i det store og hele kommet på plads med de gevinster for specialudviklinger og vanskeligheder for tværgående samarbejde det førte med sig.

Det man til skiftende tider har kaldt natur har enten været genstand for viden eller ramme for videnserhvervelse. *Genstand* var den for den mest fundamentale viden med direkte forbindelse til menneskets moralske liv, ikke et moralsk liv i forhold til naturen sådan som vi kender det i dagens naturetik, men en moral i menneskets sociale liv i almindelighed. Naturen, i den opfattelse som man nu havde af den, var model for det egentlige og gode menneskeliv. Naturviden er viden om den oprindelige orden mennesket tilhører og skal efterligne.

Naturen har ikke kun været erkendelsesgenstand, men har også været den mest sublime *ramme* for opnåelse af viden i almindelighed: meditationen i den store ensomhed, konfrontationen med menneskets overmagt langt fra by og land, spadsereturen gennem kulturlandskabet under belærende samtale i forlængelse af den klassiske peripatetiske tradition er ramme for opnåelse og fordøjelse af viden om menneskelivet i almindelighed. Viden *om* naturen og viden *i* naturen peger i begge tilfælde mod det oprindelige og er dermed et lærestykke om menneskets identitet. Denne tankegang fortsætter i historisk indpakning med ideen om det nationale landskab som et tegn for naturgiven og dermed også gudgiven menneskelig identitet for dem der nu måtte være født og båret dér.

Den store ændring i denne sammenhæng mellem natur og lærdom kom naturligvis med de moderne naturvidenskabers opståen. På to områder. For det første holdt viden om natur op med at have nogen direkte relation til menneskelivets gøren og laden. Naturlovene har ingen moral. Både 17- og 1800-tallets forskere – med Kant i spidsen fra den ene side og de franske materialister

på den anden – udfolder den allerstørste møje gennem refleksion og argumentation for at genetablere den tabte etiske relation til natur, en ubetvivlelig relation man førhen slet ikke argumenterede frem, men argumenterede ud fra så anden viden kunne komme frem. Men nu er viden om natur viden om natur, slet og ret. Naturen gik død, om jeg så må sige.

For det andet ophørte basis for viden – indlært gennem de syv frie kunster – med at være forudfattede metafysiske sandheder formuleret i logisk holdbare slutningskæder, som naturlæren så kunne eksemplificere, illustrere eller nuancere. Men ikke dementere. Slog metafysikkens sandheder knuder i forhold til iagttagelsen, omstødte en sådan vanskelighed ikke metafysikken, men viste blot menneskets begrænsede erkendelse i forhold til den guddommelige plan med verdensaltet. Men med naturvidenskaberne blev iagttagelsen det ultimative grundlag for viden, omsat til videnskabeligt, dvs. matematisk, og ikke teologisk sprog. Såvel moral som de faktorer i menneskelivet der ikke berode på direkte iagttagelser af fænomener der, som naturlovene, manifesteres i afgrænsede former i tid og rum, blev hjemløse i forhold til definitionen af sand og relevant viden. Men jo naturligvis ikke hjemløse i forhold til menneskets handlinger og hele kulturelle udfoldelse. Den kulturelle tøven er ligeså virksom som den lysets tøven Rømer opdagede.

I det omfang disse handlinger skal underlægges en prognosticerende forudsigtelighed, må de faktorer naturvidenskaben har gjort hjemløse naturligvis udelades. Hvilket selvfølgelig er fatalt, hvis de fortsat – hvad de er – er reelle og virksomme for menneskelige gøremål. Særlig fatalt hvis man derfor ikke anerkender de vidensformer af anden art der forholder sig til dem. Men man må jo ikke glemme at den direkte og uhildede iagttagelses status og funktion blev problematiseret allerede tidligt i renæssancens omkalfatring af hvad viden er. Det gennemtrænger Shakespeare's *Othello*, »I want ocular proof!« skriger staklen da han vil have bevis for Desdemonas skyld eller uskyld. Det får han, men tørklædet er kun et troværdigt falsum, og ulykken griber om sig.

Her er vi naturligvis midt i den debat mellem humaniora og naturvidenskab som har været akut siden disse videnskaber blev institutionaliseret i 1800-tallet. Deres indbyrdes forhold har i høj grad været og er artikuleret i forhold til viden om og brug af natur og landskab og har præget alle forskningsprojekter om landskabet i de sidste mange år.

Den stærkeste brug af princippet om direkte iagttagelse i forbindelse med landskabet på betingelser der ikke er naturvidenskabens, er konstruktionen af det nationale landskab. Skønt omdøbt til kulturlandskab er det dette fænomen der klarest udfordrer videnskabernes samarbejde. Her forenes, på om-

rådet for menneskets historie og historiske identitet, den klassiske oprindelighedstankegang i forbindelse med natur, som naturvidenskaben har afskrevet, med en moderne iagttagelsesbetinget tankegang, knæsat af samme naturvidenskab. Du kan med egne øjne se hvor du hører til og hvem du er. Det nationale landskab og studiet af det medierer mellem klassisk naturmetafysik og moderne videnskab, i begyndelsen jo tilsat lidt klimalære fra 1700-tallet. Lad os lige høre H.C. Ørsted, selv om vi ikke helt tager det alvorligt mere:

Det danske Land har en venlig Natur [...]. Omgivet af denne natur har [det dansk folk] nu levet og udviklet sig i Aarhundreders lange Række: skulle da ikke en Samstemning mellem begge være kjendelig? Jeg tænker, man ikke vil nægte Dansken, at han er godmodig, munter, beskeden [...] Følg din Natur med Fornuft: naar en Dansk, som er født og opdraget blandt Danske [...], følger denne Forskrift, bliver han uden videre ægte Dansk. (Ørsteds Samlede Skrifter 7: 52-53)

Her kan enhver med egne uhildede øjne se i landskabet hvad dansk identitet er. Ørsteds spredte iagttagelser om landskabets overfladegenskaber, som jeg har sprunget over, er jo ikke forkerte, men det vil være synd at sige at konklusionerne er baseret på iagttagelserne. Og vi ved jo godt hvordan det er med forholdet mellem historiske oprindelseskonstruktioner og verifikation som her på en lille træbygning i Lexington, Massachusetts, hvor én af de første træfninger mellem englænderne og amerikanerne fandt sted i 1775:

Dette klokketårn blev rejst på denne høj i 1761 og flyttet til fælleden i 1768. I den ophængtes den klokke, som gav alarm den 19. april 1775. I 1797 blev det flyttet til Parker Homestead i den sydlige del af byen. I 1891 blev det ført tilbage til denne høj af Lexingtons lokalhistoriske forening. Ødelagt af brand i 1909. Genopført 1910.

Oprindelighedskonstruktioner er materielt forankret i et hus eller et landskab. Dog udtrykker de ikke en viden om dette højst virkelige materiale, men et kulturelt behov for autenticitet der er så virkeligt at selv et erkendt falsum kan dække behovet. Konklusioner af Ørsteds type har altså, på tværs af al videnskabelig og sund fornuft, fortsat en kulturel realitet. Og det vil ikke være sund fornuft at se bort fra den i studiet af landskabet og dets aktører. Det er jo det nationale landskab der glider over og går i ét med fritidslandskabet, dvs. det

rum hvor arbejdet ikke findes eller, hvis det findes, ikke opfattes som en nødvendighed for opretholdelse af livet, men kun for fortolkningen af det og derfor trækkes ud af enhver social og naturlig proces. Det er et arbejde vi ikke lever af, men lever for fordi det giver mere end individuel identitet. Det er jo både bønder og skibsværftsarbejderes argument for deres arbejdspladser. Når man ikke kan leve af dem længere, så skal de bevares som et tilbud om noget som, især andre, kan leve for. De er en del af en kollektiv kulturarv. Landskabet har af alle produktionsrum under pres den største magi, fordi det er reservoir for vore ideer om sammenhængen mellem natur, oprindelighed og identitet. Men er derudover, på moderne betingelser, ikke forskelligt fra Aarhus Flydedok.

Sådan virker landskabet fortsat, i hvert fald på en af de nye aktører i det danske landskab. I *Politiken* 14. februar 1999 (2. sektion, side 3) skriver Kim Witthoff som kalder sig adoptivdansker: »Den danske hverdag er blevet svær for mennesker der ikke er af almindelig, dansk afstamning [...]. Vi, der var børn i halvfjerdserne, voksede op til at tro, at bare man var opdraget dansk, så var man det også. Men sådan er det desværre ikke - dansk er ikke længere noget man bare er [hvis man er mørk], det er noget man får lov at være« – Se, det er jo en omvendt Ørsted.

Hvad med nye danskere, adopterede, immigrerede eller på anden måde straffede? Det er jo i stigende grad dem der sælger de radiser vi spiser, og tilfredsstiller vort behov for specialbutikker og friske og måske eksotiske råvarer og sælger produktionslandskabets produkter, danske og importerede. Og de driver mange af de butikker og døgnere der har åbent på alle tider af døgnet og sikrer de spontane forbrugsmønstre i det moderne samfund når vi i fritiden, i spraglet joggingtøj, lige får lyst til noget. De gentager med andre ord i det ikke-landskabelige rum lige præcist den modsætning mellem fritidslandskabet og produktionslandskabet som gør den til, ikke en specifik modsætning, men en del af en mere almen social struktur. Uden at have den mindste relation til det danske kulturlandskab, bærer de dog også den struktur det er en del af. I hvilken forstand og på hvilke betingelser er eller kan de nye danskere være aktører i eller i forhold til det danske landskab? Dette spørgsmål rejser uvægerligt spørgsmålet, ikke om hvordan de integreres i Ørstedes Danmark, men hvordan det danske landskabs indirekte aktører, både bosiddende i og uden for det geografiske landskab er afgørende for dets funktion. Også de lever på landskabets natside.

Vi kommer hermed tilbage til det udvidede landskab hinsides det geografiske jeg indledte med at nævne, dengang som produktionslandskab for radiser. Men hvordan kunne et internationalt fritidslandskab se ud. F.eks. sådan:

Figur 1.

Det er et landskab der iagttages som ethvert panomaramisk og scenisk landskab, men her ser naturen på sig selv gennem bjørnene, og bag dem ser vi bjørnene se på naturen. Vi ser naturen se på sig selv. Det er det den er til for. Rummet er mennesketomt, men dyrene har jo menneskers skikkelse, det er harmonisk, overskueligt og badet i dagslys. Ingen forstyrrende henvisninger til arbejdets møje og overlevelsens besværlighed eller til forandrende proces-

ser. Selv de farlige dyr vender os ryggen, ser ikke glubsk på os og er heller ikke bange for at blive angrebet bagfra. Vi er ikke lukket ude, men kan være med på en kigger hvis vi vil. Men nationalt eller på nogen måde lokalt er det ikke. Det er det generaliserede, måske computerkonstruerede, euro-amerikanske, urbaniserede og dermed globaliserede fritidslandskab kaldet en 'park'.

Philips-teksten giver det en anden indramning. Teksten handler om et produktionslandskab vi ikke ser. Olie der udvindes og bearbejdes, og transporten på veje og jernbaner, til havs og i luften som vi ikke ser. Ideologien for brugen af produktionslandskabet og målet for produktionen hentes fra fritidslandskabet naturlighed. Den rapport som linien med småt opfordrer os til at rekvirere, handler om Philips' indsats for sundhed og miljø. Naturideologien hentes fra et mennesketomt fritidslandskab af stedløshed og uforanderlig gennemsnitlighed og overføres som etisk standard for et usynligt produktionslandskab beskrevet gennem dets placering i et transportnetværk. Produktionslandskabet skaber ikke selv ideologi, billeder eller etik. Det er jo en paradoksal figur og en relevant figur for det moderne landskab og dets aktører. For det første fordi også her tvinges blikket fra landskabets geografiske afgrænsning og dets synlige aktører. Og for det andet fordi det understreger behovet for, som Poul Henningsen allerede argumenterede for i 30'erne, at produktionslandskabet indrettes så det kan frembringe brugbare, etiske og handlingsorienterede billeder og visioner for sin egen udvikling. Så træets og vindmøllens skønhed, virkelighed og funktion ikke bliver hinandens skyggesider. Fuglens og flyvemaskinens flugt er, siger PH, forskellige udtryk for naturens processer. Det er en stor kulturel opgave for den tværvideenskabelige forskning i landskabets forandringer at bearbejde dette paradoks og give os mulighed for at holde af produktionslandskabet og dets processer mere end af fritidslandskabet og dets stilstand. Det var emnet for fotoudstillingen »Danmarksbilleder. Landskabets forvandling i det 20. århundrede« i København i februar 1999.

Den traditionelle viden, vidensindsamling og vidensproduktion eller kendte samarbejdsformer kan næppe gribe denne kompleksitet. Jeg vil slutte med nogle overvejelser over naturviden.

Lad mig vende tilbage til radiserne før jeg tager den forældede modsætning mellem naturvidenskab og humaniora op igen. Den viden som radisesåningen giver, beror jo på egne iagttagelser, ikke på læsning af posen eller biblen. Det er viden om nogle naturprocesser. Selvfølgelig lærer børnene også om arbejdsprocesser og rapportskrivning. Men først og fremmest lærer de om irreversible processer hvis tempo man ikke kan styre med en mus eller en remote control.

Men hvor meget er relevant viden? Kan den generaliseres, kunne man i første omgang spørge. Denne generalisering, så langt den nu rækker, er ikke baseret på iagttagelser, men på lærerens, faderens eller naturvejlederens ord. Med andre ord: selv om viden er etableret ved iagttagelse af partikulære fænomener, så beror den generalisering der gør den relevant og principiel ikke på iagttagelse, men på kommunikation og dermed på en eller anden autoritativ person eller kilde han eller hun henviser til, og som vi ikke har nogen jordisk chance for at checke. Hvis det er en naiv underviser, så generaliserer han eller hun alene på iagttagelserne i radisebedet. Hvis det er en mere vaks fyr, så bygger man serier af iagttagelser op: man besøger Dæhnfeldt, taler med laboratoriefolk, går i butikken og ser forskellige radiseformer, læser på poserne om dyrkningsbetingelser osv. Den generaliserede viden bliver så større, men ikke i princippet anderledes end den mere naive.

Men skal vi nu have viden om forhold vi ikke selv kan iagttage, så ser billedet lidt anderledes ud. I gamle dage var det skrøner fra fremmede lande og søuhyrer. I vore dage er det al den viden der er knyttet til det der praktisk er uden for sansningen eller i princippet er det. Vi tager stilling til globale naturforhold i regering og folketing og på verdenskonferencer. De færreste beslutningstagere har iagttaget noget som helst på egen hånd, og hvis de havde, havde de ikke forstået mere af hvad de så end Othello der så Desdemonas tørklæde. I samme øjeblik den type beslutninger bliver af afgørende betydning for lokale naturforhold og landskabsforandringer, beror beslutninger altså mere og mere på den kommunikativt formidlede troværdighed – nogle har gjort de relevante iagttagelser og generaliseret på relevant vis – end på egne iagttagelser. Disse er ganske vist hele erkendelsesidealet under den viden de anvendes, men spiller kun i ringe omfang en direkte rolle. Det betyder at den moral der forsvandt ud af selve erkendelsesprocessen, bliver indsat igen mellem dem der kommunikerer viden og dem der bruger den. Men dér bliver de til et tilfældigt vedhæng eller til en speciel moral alene i forhold til natur, ikke en samfundsmoral af bredere karakter.

Ikke kun formidlingens stigende rolle, men også de betingelser hvorunder afgørende naturforhold iagttages når de iagttages, sætter spørgsmålstegn ved selve iagttagelsens fundamentale rolle. For det første skal noget så elementært som metode og afgrænsning og lignende selektionsprocedurer være bragt på plads før iagttagelser gøres. Men der er endvidere fænomener hinsides vores perceptionskapacitet: fænomener af mikroskopisk eller submikroskopisk karakter og fænomener på enorme afstande og af enorme størrelser. Her gøres der kun de iagttagelser som forhåndsprogrammeret eller -konstrueret apparatur er i stand til opfange. Vi får kun viden om det vi på forhånd finder relevant

at registrere eller som det er teknisk muligt at registrere. Og vi aner ikke om resten er mere eller mindre relevant og i hvilket omfang. Kort og godt: iagttagelsen er altid den betingede iagttagelse eller formidlede iagttagelse, ikke den direkte. Og jo mere iagttagelser af denne formidlede art er forudsætning for vore handlinger – tag blot ozonhuller og drivhuseffekt – jo mindre optræder selve iagttagelsen i en nøgleposition. Bjørn Lomborg, der næppe har iagttaget så meget som en kålorm, får jo netop sin gennemslagskraft på dette grundlag. Han bygger alene på andres generaliserede viden, endog i den meget specielle og begrænsede form for generalisering der er statistisk.

Ungerne der iagttager radiserne, får altså kun en begrænset og i stigende grad irrelevant viden om natur (men ved sikkert meget om læreprocesser) og får den på et grundlag der i stigende grad marginaliserer hverdagslivets almindelige forhold til landskab uden for stærkt specialiserede forskningsmiljøer. Disse miljøer spiller den samme rolle som kirken i middelalderen: forud for erhvervelsen af viden, nuanceringen af den og konsekvenserne af den leverer de en troværdighed der ikke kan anfægtes. De skal naturligvis også stå inde for den, akkurat som middelalderens kirke gjorde, og kunne redegøre i detaljer for dens principper, der jo gerne skulle være højst ukirkelige. Og det har været svært i mange år, fordi den funktion at være garant for troværdighed i vidensformidlingen og den etik der hører til, ikke er vokset sammen med vidensetableringen på baggrund af iagttagelser. Kritikken af naturvidenskabens sociale rolle er et klart vidnesbyrd herom.

Den nye globaliserede og teknologiserede naturrelation har, både i praktiske og erkendelsesmæssige sammenhænge, grundlæggende problematiseret den forståelse af forholdet mellem vidensetablering og videnskommunikation som har udviklet sig siden renæssancen. Jeg tvivler på at selv den højst specialiserede forsker inden for noget område kommer over de 50%, når man skal se på hvor stort et input der stammer fra egne iagttagelser i de generaliserende konklusioner han eller hun drager af sin forskning. Da slet ikke hvis det udvidede landskab der aktivt er med til at styre forandringerne i det lokale landskab, skal inddrages sammen med indirekte aktører og forholdet de sociale rum som landskabet, om jeg så må sige, er en organisk del af.

Det betyder naturligvis at viden om natur i dag skal sammensættes på tværs af de paradigmer der har udviklet sig siden naturvidenskabens dannelse. Det landskab eller de aktører der ikke lokaliseres i forhold til en sådan sammensat vidensopbygning, men kun kan placeres i enkeltvidenskabernes optik, er af mindre interesse for forståelsen af nutidens landskaber eller aktører i en historisk betragtning. Netop fordi naturviden i så høj grad beror på formidlingen af andres viden og ikke på egen viden, så er det vigtigt at en historisk betragtning

ikke kun, som det oftest er tilfældet, vedrører en historisk dimension i den genstand man undersøger – landskabets historie og eventuelt aktørernes historie –, men også involverer videnshistorien: hvordan har de etablerede former for viden, metoder, sandhedskriterier, relevanskriterier ændret sig?

De to slags historie betragtes imidlertid sjældent ud fra samme historiesyn. Den første form for historie, genstandshistorien, bygger oftest på en vidtstrakt kompleksitet. Påvirkninger går på kryds og tværs af tidsskel hvor ældre trin er aktuelt virksomme, og hvor historien ikke blot følger en lineær udviklingskurve. Fint nok. Den anden historie, de enkelte videnskabers eller vidensformers historie, er derimod oftest set som en lineær sag, fra forældede vidensformer mod mere sikre og etablerede former således at det man mente og gjorde førhen blot kan skydes til side, og det der senest er blevet anerkendt, kommer til at stå som selve *metoden*, *materialet* eller *sandhedskriteriet*. Der ligger ofte her en fremskridtstro som de færreste ædruelige forskere ville overføre til den genstand de undersøger. Denne form for historie tager paradoksalt historien ud af vidensprocessen, og vanskeliggør samarbejdet mellem videnskaberne, og gør det umuligt at gribe tilbage til tidligere tiders måde at organisere viden på før ens egen specialvidenskab blev udspaltet.

At fremme dette samarbejde er bydende nødvendigt med et genstandsområde som landskabet, og det kræver i første omgang at en del forældede modsætninger mellem videnskaberne født af det 19. århundredes institutionalisering af dem ryddes af vejen:

<i>Viden om natur</i> (især teknisk-naturvidenskabelige fag)	Konkret/ Empirisk
<i>Viden om menneskers forhold til natur</i> (bl.a. historisk-sociologiske fag, medicin)	
<i>Viden om menneskers opfattelser af natur</i> (især humaniora)	Abstrakt/ Uempirisk

Figur 2.

Med hensyn til naturviden er det, tror jeg, meget praktisk at skelne mellem den overvejende naturvidenskabelige viden om natur og naturens processer; viden om menneskers forhold til natur, overvejende knyttet til medicinsk, veterinær, teknologisk og samfundsvidenskabelig og i et vist omfang historisk forskning; og endelig viden om menneskers opfattelser af natur – naturen giver stadig identitet, stik mod al viden om natur og om vores praktiske omgang med den; her hører de fleste humanistiske videnskaber hjemme. Bortset fra institutionspolitiske modsætninger og almindelig hovenhed på den egne videnskabs vegne, er der i hvert fald to forældede og fordomsfulde opfattelser der skal ryddes af vejen før et frugtbart samarbejde kan gå i gang.

Det drejer sig om forholdet mellem empiriske og ikke-empiriske videnskaber. Den misforståelse er udbredt at der er en forskel mellem empiriske og spekulative videnskaber, og at de sidste kan skubbes ud på en sidelinie. Prøv med lukkede øjne at tabe et stykke bornholmsk granit, Shakespeares samlede værker, en Eckersberg i gulddramme og en hvalknogle ned over tærerne. Det gør lige ondt, for alle videnskaber har en empiri de er forpligtet på. Der er ingen ikke-empiriske videnskaber. Nogle videnskaber, som f.eks. filosofi, udtrykker deres resultater i samme medium som deres genstand, nemlig sprog. Men det bliver de ikke uempiriske af. Videnskaber har forskellige slags empiri og forskellige metoder, og de kan bruge empirien mere eller mindre udtømmende eller hensigtsmæssigt. Men de kan ikke ikke bruge den. *Det* er forudsætningen for samarbejde, ikke den hierarkiske modsætning mellem empiriske og ikke-empiriske videnskaber.

Den anden misforståelse har med forholdet mellem konkret og abstrakt at gøre, ofte blandet sammen med den første. Men dette forhold udtrykker noget helt andet. Abstraktion er det man foretager når man fjerner en genstand fra den sammenhæng den fungerer i. Al videnskab abstraherer i en vis udstrækning. En meget grundig gennemgang af et dyr, en stenart, en forfatters livsværk, et slotsregnskab fra 1500-tallet forbliver abstrakt, trods stor nidkærhed i omgangen med empirien, hvis undersøgelsen ikke indsætter den i en funktionssammenhæng. Det er *det* der gør den konkret. Enhver videnskab der isolerer sin empiri fra de funktionssammenhænge som andre videnskaber kan definere, risikerer at blive abstrakt uanset hvor mange kilo empiri der lægges på bordet. Om en undersøgelse er abstrakt og isoleret fra sin funktionssammenhæng eller konkret, er en afgørelse der ikke er knyttet til selve videnskaben, men til forskerne. Tværfagligt samarbejde er netop en måde at undgå abstraktion og at respektere de udfordringer til konkretisering som andre videnskabers blik for en genstands – her landskabets – funktionssammenhænge

kan give. Det er på den måde man afslører landskabets natsider, forskellige som de er fra videnskab til videnskab.

Litteratur

Coates, Peter, *Nature. Western Attitudes since Ancient Times*, Oxford 1998.

Danmarksbilleder. Landskabets forvandling i det 20. århundrede, Katalog, København 1999.

Henningsen, Poul, 'Naturlig kunst', *Kulturkritik*, bd. I, 1918-1933, København 1973, ss. 142-150.

Larsen, Svend Erik, *Naturen er ligeglad. Naturopfattelser i kulturel sammenhæng*, København 1996.

Sörlin, Sverker og Öckermann, Anders, *Jorden en Ö. En global Miljöhistoria*, Stockholm 1998.

Summary

What does nature do at night?

The study of the landscape is at the crossing between history and nature. The landscape in which we are direct agents when we produce goods or indirect agents when the goods are eaten is significantly larger than the local landscape we examine in order to understand the connection between agents and their actions. This extended landscape is in a way the night-side of our landscape, just as the moon has a backside. Such an extended perception of the landscape makes it difficult to define precisely the agents and their decisive actions.

The landscape is not just a place for production and leisure activities, but it is related to other social 'spaces' and the special landscape which is the Danish landscape has been used in the definition of what constitutes the Danish national character.

The research centre Changing Landscapes includes representatives from many different research traditions. Such 'meetings' often expose the differences in methods and ways of approaching a topic. It is important, however, to eliminate the prejudices, which exists between the exact sciences and the humanities in order to create more fruitful interdisciplinary results.

